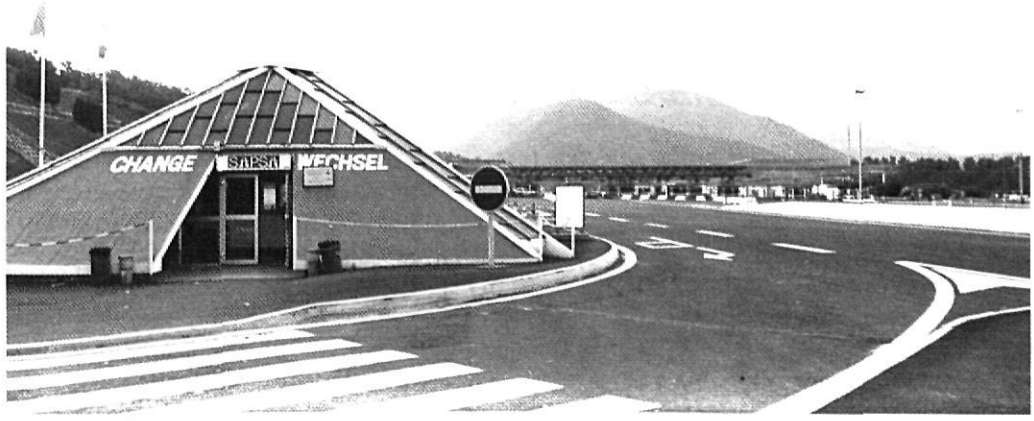

SEGUR

La frontera dels Pirineus

JOSEP CLARA

La serralada dels Pirineus constitueix el gran bloc muntanyós que s'interposa entre les planes d'Aquitània i el Llenguadoc, d'una banda, i la conca de l'Ebre, de l'altra. Es tracta d'una barrera física, de més de 450 km. de longitud i d'amplada variable, que pot suggerir la línia ideal de frontera natural. Però una cosa és la imatge virtual i l'altra la real, perquè la història, el fet lingüístic català i basc, els pasturatges a un costat i a l'altre dels vessants, la sobirania d'Andorra i la vinculació de la vall d'Aran als Països Catalans ja d'abans que es fixés en documents oficials el nom de Catalunya parlen prou bé d'una realitat humana que contradiu la idea de frontera natural.

Elisée Reclus ho tenia ben clar a la primeria de segle: "tots els límits assenyalats entre les nacions són obres de l'home, i res no impedeix que siguin desplaçats o destruïts (...) les línies de participació política traçades sobre els cims alpins i sobre les crestes dels Pirineus no són menys arbitràries i no respecten més les afinitats naturals". Perquè una muntanya forma un tot en els dos vessants.

Per a Catalunya, certament, els Pirineus no van significar, a l'edat mitjana, els límits de la seva expansió, sinó el bressol o el capçal vertebrador dels territoris situats al nord i al sud de la serralada. Pierre Vilar apunta molt encertadament que l'antiga frontera de les Corberes, que durant quatre segles (1258-1659) va separar dos reialmes, dues senyories, corresponia a una molt vella geografia de grup. També és cert, però, que França intentà diverses vegades d'emparar-se de les comarques catalanes i que el Rosselló i la Cerdanya foren cedits per Joan II a Lluís XI de França l'any 1462, a canvi del seu suport en la guerra civil del segle XV, territoris que foren recuperats l'any 1493.

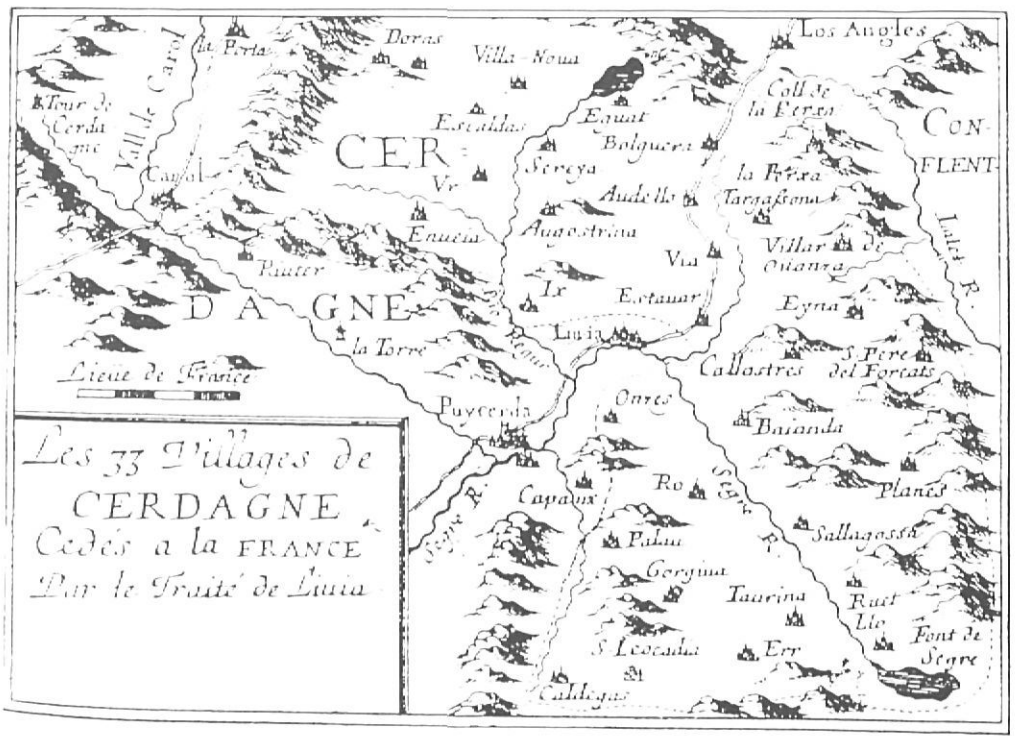

Mapa del segle XVII, on són indicats els pobles de Cerdanya cedits a França

Hom ha assenyalat una vintena d'intents d'ocupació, que en el cas de la Vall d'Aran han estat remarcats per Joan Reglà i Josep Lladonosa, ja que fou una vella aspiració francesa emparar-se de les terres catalanes del nord. La regió aranesa, per la seva situació geogràfica a l'alta conca de la Garona, aïllada i difícilment comunicada amb la resta del Principat, fou un dels territoris més perjudicats per les invasions.

Els primers intents d'integració francesa reculen al segle XII, quan el papa Martí IV excomunicà Pere el Gran, per l'empresa de Sicília, i atorgà la possessió dels seus regnes a Felip l'Ardit de França. En aquella ocasió, els exèrcits francesos van envair la Vall d'Aran (1283) i entraren també a Girona (1285). Per bé que la croada fracassà, la recuperació de la Vall d'Aran suposà una laboriosa pugna diplomàtica que durà fins el 1313, ja que si tot primer va restar en poder de França, el 1298 fou donada al rei de Mallorca, aliat del francès, en segrest.

Les temptatives, per una o una altra excusa, es repetiren segle rere segle. La desmembració definitiva de les terres catalanes del nord va arribar com una de les conseqüències de la pau o tractat dels Pirineus, signat a l'illa dels Faisans el 7 de novembre de 1659, entre els representants de Felip IV de Castella i els de Lluís XIV de França, acord que -entre altres concessions- establia la cessió a França de diverses places de Flandes, de l'Hainaut i el comtat del Rosselló.

La "frontera natural" com a pretext

La delimitació fronterera és contemplada als articles 42, 43, 48, 116 i 118 i 5è dels secrets del tractat de pau del 7 de novembre de 1659.

Al 42 s'apunta que "*los montes Pirineos, que comúnmente han sido siempre tenidos por división de las Españas y de las Galias sean de aquí adelante también la división de los mismos reynos*", i per això "*ha sido convenido y acordado que el Sr. Rey Christianísimo* (Lluís XIV) *quedará posseyendo y gozará efectivamente de todo el condado y veguería del Rosellón, y del condado y veguería de Conflent, payses, villas, plazas y castillos, brugos, aldeas y lugares de que se componen dichos condados y veguerías de Rosellón y Conflent, y al Sr. Rey Católico* (Felip IV) *ha de quedar el condado de Cerdania y todo el principado de Catalunya, con las veguerías, villas, plaças, castillos, burgos, aldeas, lugares y payses de que se componen dichos condados de Cerdania y principado de Cataluña; bien entendido que si se hallasen algunos lugares del dicho condado y veguería de Conflent solamente y no del Rosellón, que estén*

dentro de dichos montes Pirineos, de la parte de España, quedarán a su Magestad Católica; como también si se hallasen algunos lugares del dicho condado y veguería de Cerdania solamente, y no de Catalunya, que estén dentro de dichos montes, de la parte de Francia, quedarán a Su Magestad Christianíssima".

El 43 insisteix que els comtats i vegueries de Rosselló i Conflent "*quedarán irrevocablemente y para siempre incorporados a la Corona de Francia*" i que Felip IV hi renuncia per ell i els seus successors, malgrat el que poguessin indicar les constitucions del Principat de Catalunya. Els articles 48, 116 i 118, així com el 5è. dels secrets, fan referència a la restitució de les places ocupades pels francesos a Catalunya.

Els termes imprecisos de l'article 42 provocaren molts problemes i fortes discussions a l'hora de fixar la delimitació fronterera. La versió espanyola del tractat de 1659 parlava dels Pirineus, "*que comúnmente han sido siempre tenidos por división de las Españas y de las Galias*", però la francesa es referia a "*les monts Pyrenées, qui avoient anciennement divisé les Gaules des Espagnes*". La diferència entre "*comúnmente*" i "*anciennement*" serví perquè les dues parts presentessin solucions diferents, estratègiques.

Entre els dies 22 de març i 13 d'abril de 1660 va tenir lloc a Ceret la trobada dels comissaris encarregats de fixar la línia que delimités els dos regnes. Els bisbes Pèire de Marca i Jacint Serroni hi representaren els interessos francesos, mentre que la defensa dels espanyols va correspondre a dos catalans: Miquel Salvà de Vallgornera i Josep Romeu de Ferrer. Els primers -amb l'erudició de Pèire de Marca- argumentaren no solament que Llançà, la Selva i el monestir de Sant Pere de Rodes havien de ser incorporats a la corona de França, sinó també que la Seu d'Urgell no pertanyia a Catalunya, ans bé a Septimània.

Les negociacions van ser suspeses sense haver arribat a cap acord, i amb un gran disgust per a ambdues corones, ja que no podia celebrar-se el casament de Lluís XIV amb la filla de Felip IV fins que s'arribés a l'entesa. Represes novament les converses, el representant de Mazzarino i Lluís de Haro, i no sense noves discussions enverinades, el 31 de maig de 1660 se signà una declaració sobre l'article 42, en virtut de la qual, a més del Rosselló i el Conflent, França incorporaria la vall del Querol i 33 pobles de la Cerdanya.

La tria d'aquestes poblacions fou confiada a Miquel Salvà i Jacint Serroni, que es reuniren a Llívia a la fi de juliol del mateix any. Sense gaires discussions n'elegiren 28, esteses a l'interior d'un arc comprès entre el coll de Pimorent i el massís del Puigmal. Serroni va proposar de traçar la corda de l'arc, cosa que suposava deixar Llívia en poder de França, però la defensa aferrissada del delegat espanyol, que va saber argumentar que Llívia era una vila i no un poble, va donar per resultat que Mazzarino ordenés a Serroni de cedir. Així, el 12 de novembre de 1660, fou signat el pacte que detallava els 33 pobles que s'incorporarien a França i que reconeixia Llívia com a un enclau espanyol, el qual en virtut de la servitud internacional no podria ser mai fortificat.

Noves invasions

Si la Pau dels Pirineus i el tractat complementari de Llívia posaren fi a la guerra entre les corones de Castella i de França iniciada el 1635, i traçaren la frontera degana d'Europa, les hostilitats entre ambdues corones rebrollaren ben aviat i repercutiren a les regions properes a la frontera, les quals hagueren de

El riu Reür, límit divisori a la Cerdanya

428. — PUIGCERDA. — Puente internacional y rio Raur

Meytat de Fransa, meytat d'Espanya, no hi ha altra terra com la Cerdanya.

AIDG

conèixer diverses invasions. El 1675 i el 1684 els francesos arribaren fins a assetjar Girona, però l'ocupació més perllongada de l'Empordà, el Gironès, la Selva, gran part de la Garrotxa i fins i tot el Maresme, s'enregistrà els anys 1694-1698.

El 1711, com a conseqüència de la guerra de Successió, els francesos ocuparen la vall d'Aran, la qual sofrí una altra ocupació no redemptorista arran de la guerra entre el Regent i Felip Vé l'any 1719.

Molts anys després, la Guerra Gran o del Rosselló (1793-1795) va tenir una primera etapa ofensiva, amb l'entrada del general Ricardos al Rosselló, i una segona d'invasió francesa, que s'apoderà de territoris compresos entre l'Empordà i la vall d'Aran. En temps de Napoleó, encara, es produí la Guerra de la Independència o del Francès (1808-1814), en què el Principat fou totalment ocupat i, un cop segregat del reialme espanyol de Josep Bonaparte, annexat a l'imperi francès.

En totes les paus que foren signades per posar fi als diferents conflictes, però, la frontera dels Pirineus no va canviar el traçat del segle XVII. Per això -a més de la degana de l'Europa moderna- ha estat també la més estable de les que delimiten les terres franceses.

Problemes no resolts

El tractat de 1659 i els supletoris immediats fixaren els límits entre les dues corones, però la precisió en moltes valls i indrets fou difícil, ja que les comunitats frontereres no renunciaren als privilegis seculars que els permetien l'accés als recursos i a la propietat de muntanyes, pastures i aigües. Durant molt de temps, aquest fet comportà no poques disputes i incidents entre les poblacions d'una banda i l'altra de la ratlla, i també entre les autoritats i els funcionaris que transgredien el territori de l'Estat veí per perseguir el contraban i incautar-se de gèneres o animals. El testimoniatge de Narcís Heras de Puig ho explicita clarament, arran d'un recorregut per la Cerdanya a mitjan segle XIX:

"*La actual línea divisoria entre Francia y España en la Cerdaña no está formada ni indicada por la naturaleza: en ciertas partes la forman una línea de sauces, y en otras atraviesa por medio de un campo cultivado, sin que esté designada siquiera por un surco de arado; y aun en algunas partes hay territorios que no sabe a punto fijo si son franceses o españoles: tal es el trecho que media entre el camino de Puigcerdà a Dorria, y la cresta de las*

MEL

Els mulats d'Espinabell aprofiten els drets de pasturatge a l'altre vessant de la carena

montañas situadas a la izquierda, pues pretenden los vecinos de los pueblos franceses de Palau y de Ossege que los terrenos comunales pertenecientes a sus pueblos respectivos tienen por límite el camino expresado, mientras los vecinos de Dorria y pueblos limítrofes sostienen que aquéllos sólo llegan a la cresta de los montes en cuya falda meridional está el expresado camino. De esta incertidumbre surgen disputas no sólo entre los pueblos, sino también entre las autoridades de las dos naciones, porque haciendo el resguardo español a veces aprensiones de géneros o ganados en el territorio disputado, se promueven cuestiones sobre su legitimidad entre las autoridades de ambos países. Todo esto viene a confimar la necesidad de la indicada rectificación de límites, tanto más cuanto que las mismas dudas y disputas ocurren en el valle de Bastán, provincia de Navarra, y otros puntos de la frontera".

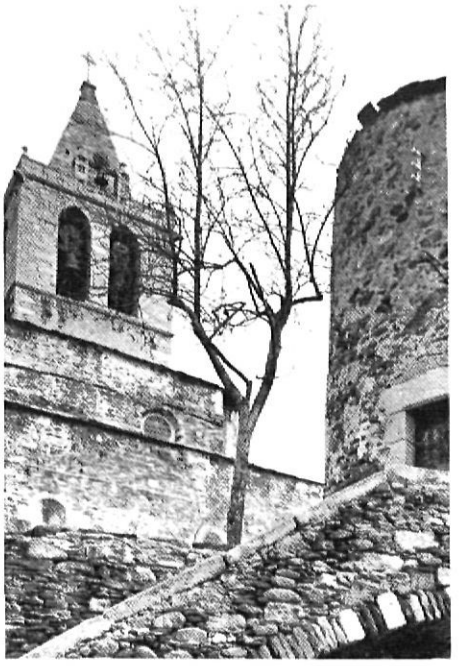

Llívia, on va signar-se la mutilació de la Cerdanya

L'empordanès Narcís Fages de Romà, en un paper de la mateixa època, parla de "*las escandalosas usurpaciones que hacen de las aguas que vivifican algunos pueblos de la Cerdaña francesa, que roto el freno que les impusiera el buen orden establecido por la Monarquía, han aprovechado las turbulencias de su país para lanzarse a dichas usurpaciones a pesar de lo estipulado en los tratados*", i apunta que ha estat nomenada una comissió perquè proposi el mitjà per conciliar les qüestions i eviti els abusos "*a que se presta la mala demarcación de los límites*".

Els tractats de Baiona

Per tal de superar aquests problemes que no consolidaven l'ordre ni les bones relacions, els anys 1856, 1862 i 1866 foren signats a Baiona tres tractats de límits, referits a cada un dels tres trams en què es dividí la frontera des del Bidasoa a la Mediterrània. L'objecte bàsic era: la fixació definitiva de la frontera comuna i alhora el reconeixement dels drets, usos i privilegis invocats per les comunitats frontereres.

El tractat que ara ens interessa més és el darrer, signat el 26 de maig de 1866, ja que afecta els límits comuns al departament francès dels Pirineus Orientals i a la província de Girona. Consta de trenta-tres articles i una acta addicional amb vint-i-dos articles més.

Els articles 1 a 16 estableixen la línia divisòria internacional. El 17 indica que, tan aviat com era possible, hom procedirà a demarcar-la amb "*mugas duraderas*" i se n'aixecarà una acta. El 18 i 19 es refereixen als ramats de Guils i la Tor de Querol i als drets de pastura comuna. El 20 al canal de les aigües de l'Aravó, que és considerat una propietat de Puigcerdà. Del 21 al 27 fan relació a qüestions de Llívia. El 28 relaciona els camins francs, mentre que la resta de l'articulat declara vigents els contractes existents que no siguin contradictoris al tractat, recorden el reglament de la presa de ramats annex als tractats de Baiona de 1856 i 1862, l'entrada en vigència del document i l'intercanvi de la ratificació. Els articles de l'acta addicional tracten de la conservació de les fites internacionals, dels ramats i les pastures, de les propietats divididas per la línia fronterera, del règim i l'aprofitament de les aigües d'ús comú i de la rectificació de l'article 15 del tractat de 1862.

Unes altres disposicions addicionals, signades el dia 11 de juliol de 1868, també a Baiona, reporten l'acta d'amollonament de la frontera, efectuat amb pedres prismàtiques de 80 centímetres d'alçada, en les quals hi eren gravades unes creus i un número ordinal comprès entre el 427 (portella

BIBLIOGRAFIA

FAGES de ROMA, Narcís: "La Cerdaña", dins *La Granja*, 8 (agost 1850) pp. 133-137.

Gaceta de Madrid, 22-VII-1866 i 20-II-1869

LLADONOSA, Josep: *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*. Barcelona, R. Dalmau editor, 1967.

N.H.: "Escursión a la montaña de la provincia de Gerona, verificada en el mes de julio de 1846", dins *El Postillón*, 17-III-1947.

REGLÀ, Joan: *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica*. La lucha por el valle de Arán. Madrid CSIC, 1951, 2 vols.

J. CLARA

Els pics del Freser, dels Gorgs i de l'Infern, on la divisió fronterera presenta discrepàncies

Blanca d'Andorra) i el 602 (Cova Foradada, arran del Mediterrani), i a més a més la del terme de Llívia, assenyalat amb quaranta-cinc fites més, de 60 centímetres d'alçada. Com a documents annexos es modifiquen els articles 18 i 19 del tractat de 1866, s'amplien els camins de pas franc, es reconeixen els usos entre pobles veïns, s'estableixen unes normes per a la presa dels ramats introduïts il.lícitament en el territori aliè i es reglamenta l'ús comú de les aigües del Reür, font del Bovedor, Riutor, Tartarès, canal de Puigcerdà, Verneda i canal d'Angostrina i Llívia.

Consideracions finals

L'actual frontera dels Pirineus va començar a delimitar-se el 1659, i entre aquella data i el 1868 va ser fixada i assenyalada definitivament. Tot i així encara a hores d'ara hi ha discrepàncies en els mapes oficials impresos a cada banda. El famós pic de l'Infern, fita dels excursionistes que es mouen entre Ulldeter i Núria, és situat dins el territori francès (segons l'Institut Géographique National),mentre que constitueix un element de la carena divisòria (segons els mapes de l'Instituto Geográfico Nacional). I això perquè l'acta d'amollonament del 1868 no ho aclareix: "*511. Después de haber pasado por el primer pico de la Vaca, el Coll dels Llacs de Carenza o de las Arenas, el segundo pico de la Vaca, el del Infierno o del Gours, el coll de la Coma del Infierno, el pico del Gigante o dels Bastiments y el pico de la Dona, está la portella de Murens o Mantet, donde se plantó un mojón al Este del sendero*".

En identificar el pic de l'Infern amb el dels Gorgs, quan de fet són dues cotes diferenciades, no es pot dir quins mapes tenen la raó.

No és una frontera natural, sinó un producte de la història, d'uns tractats polítics que no van tenir en compte per res la voluntat del poble català i que mutilaren el territori secular de Catalunya. La mateixa línia dels cims, invocada per fixar els nous límits, no solament no és respectada a la Cerdanya -repartida capriciosament entre els dos Estats-, sinó tampoc a Costoja ni a les Salines, on respectivament França envaeix les conques del Segre i de la Muga, i Espanya, la riera de les Illes.

Malgrat la separació política dels dos vessants dels Pirineus, les relacions locals no van quedar tallades per l'existència de propietats més enllà de la frontera, per les pastures comunes, els tractes familiars, els comercials i el contraban. No oblidem tampoc que fins el 1802 el bisbat d'Urgell no va renunciar al domini espiritual de la Cerdanya "francesa". La gent de Llançà i Banyuls, la de Maçanet de Cabrenys i Costoja, la de Beget i la Menera, la de Setcases i Mentet, la de Puigcerdà i la Guingueta d'Ix, per posar uns exemples, va saber superar la ratlla artificial per fer negocis i celebrar festes o matrimonis. Però unes relacions momentànies mai no poden justificar les limitacions i els aspectes negatius de la mutilació territorial, concessió d'una Espanya decadent que cedí a França l'hegemonia dins Europa.

Tanmateix res no és etern i les fronteres encara menys. Si la frase "No hi ha Pirineus" va tenir, un dia, un caire fortament annexionista i egoista, en l'horitzó del 1993 ha de significar la superació, si més no, de les barreres més burocràtiques.

Josep Clara és historiador.

REGLÀ, Joan: "El Tratado de los Pirineos de 1659. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza hispano-francesa", dins *Hispania*, XLII (1951), pp. 101-166.

SANABRE, Josep: *El Tractat dels Pirineus i els seus antecedents*. Barcelona, R. Dalmau editor, 1961.

VICENTE MOSQUETE, Maria Teresa: *Eliseo Reclus: La geografía de un anarquista*. Barcelona, Los libros de la frontera, 1983.

VILAR, Pierre i altres: "El Vallespir, el Rosselló i la Cerdanya: problemes de la frontera", dossier de *L'Avenç*, 86 (octubre 1985), pp. 38-64.

VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1964, 4 vols.